

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**ХОРАЗМ МАЪМУН
АКАДЕМИЯСИ
АХБОРОТНОМАСИ**

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2021-1

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Бош муҳаррир:

Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.

Бош муҳаррир ўринбосари:

Ҳасанов Шодлик Бекпўлатович, к.ф.н., к.и.х.

Тахрир хайати:

Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.

Абдуллаев Баҳром Исмоилович, ф-м.ф.д.

Абдуллаев Равшан Бабажонови, тиб.ф.д., проф.

Абдуҳалимов Баҳром Абдурахимович, т.ф.д., проф.

Аимбетов Нагмет Каллиевич, и.ф.д., акад.

Бабаджанов Хушнот, ф.ф.н., проф.

Давлетов Санжар Ражабович, тар.ф.д.

Дурдиева Гавҳар Салаевна, арх.ф.д.

Дўсчанов Бахтиёр, тиб.ф.д., проф.

Ибрагимов Бахтиёр Тўлаганович, к.ф.д., акад.

Жуманиёзов Зоҳид Отабоевич, ф.ф.н., доц.

Ламерс Жон, қ/х.ф.д., проф.

Майкл С. Энжел, б.ф.д., проф.

Мирзаев Сирожиддин Зайниевич, ф-м.ф.д., проф.

Рахимов Раҳим Атажанович, т.ф.д., проф.

Рўзибоев Рашид Юсупович, тиб.ф.д., проф.

Рўзимбоев Сапарбой, ф.ф.д., проф.

Рўзметов Бахтияр, и.ф.д., проф.

Садуллаев Азимбой, ф-м.ф.д., акад.

Салаев Санъатбек Комилович, и.ф.д., проф.

Сирожов Ойбек Очилович, с.ф.д., проф.

Сотипов Гойипназар, қ/х.ф.д., проф.

Тожибаев Комилжон Шаробитдинович, б.ф.д., академик

Холматов Бахтиёр Рустамович, б.ф.д.

Чўпонов Отаназар Отожонови, ф.ф.д., доц.

Шакарбоев Эркин Бердикулович, б.ф.д., проф.

Эрматова Жамила Исмаиловна, ф.ф.н., доц.

Эшчанов Рузумбой Абдуллаевич, б.ф.д., доц.

Ўразбоев Ғайрат Ўразалиевич, ф-м.ф.д.

Ўрозбоев Абдулла Дурдиевич, ф.ф.д.

Ҳажиева Мақсуда Султоновна, фал.ф.д.

Ҳасанов Шодлик Бекпўлатович, к.ф.н., к.и.х.

Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал.-№1 (70), Хоразм Маъмун академияси, 2021 й. – 304 б. – Босма нашрнинг электрон варианты - <http://mamun.uz/uz/page/56>

ISSN 2091-573 X

Муассис: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси минтақавий бўлими – Хоразм Маъмун академияси

© Хоразм Маъмун академияси ноширлик бўлими, 2021

МУНДАРИЖА
БИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Dadayev S., Saparov K. Organik olam va hayvonot dunyosining zamonaviy sistemasi asosda yangi o'quv adabiyotlari yaratish	6
Ro'zimov A.D., Sheraliyev B.M., Yo'ldoshev K.R., Jalolov E.B. Quyí Amudaryo havzasi ixtiofaunasining hozirgi taksonomik holati	10
Абдуллаев Э.Н., Халимов Ф.З., Ҳамзаев Р.А., Раҳимов М.Р., Усанов У.Н., Алиев Д. Зарафшон тоғ тизмасида коврак (<i>Ferula kuhistanica</i>) энтомофаунасининг тур таркиби	15
Абдурасулова С.Ш., Базарова Р.Ш. <i>Candaharia rutellum</i> нинг биологияси ва ҳаёт цикли	22
Авезова У.М., Сатторова Ф.Ю., Маткаримов Н.Б. Тупроқ таркибидаги гумус миқдорининг ҳосил бўлишида ўсимликларнинг экологик аҳамияти	27
Акбаров Ф.И., Жабборов А.М., Тожибаев К.Ш. <i>Ranunculus rubrocalyx</i> Regel ex Kom. географик тарқалишини моделлаштириш ва унинг таҳлили	29
Бекчанов Х.У., Дусчанов У.Э., Комилжонова Г.К. Фауна жесткокрылых (<i>Insecta, Coleoptera</i>) Хорезмского оазиса	37
Ибадуллаева Ю.О., Рахматова К.И., Бозорова Г.С., Тожибоев Ш.Ж., Махкамов Т.Х. Ўзбекистон миллий гербарийси ноёб илмий объектида сақланаётган <i>Corydalis</i> Dc. туркуми турларининг таҳлили	40
Маткаримов Ф.И., Бабоев С.К. Микробиологик препаратларнинг мош (<i>Vigna radiate</i> L.) ўсимлиги маҳсулдорлигига таъсири	46
Рахимов М.Р. К фауне мух-журчалок (<i>Diptera, Syrphidae</i>) Зарафшанского хребта	49
Рашидов Н.Э., Қувватов С.Қ., Элмуродова Н.Н. Денгизқўлидаги балиқлар турини аниқлаш	54
Рўзиева И.Ж. Арзиқли ва гипсли тупроқларнинг ўрганилиш ҳолати	57
Содиқова Д.Ғ., Нуралиев Х.Х., Мирзаев А.Э. Сурхон воҳасидаги дендрарий боғи	59
Хайдаров С.М., Хўжамшукуров Н.А., Абдиназаров Х.Х. <i>Daphnia magna</i> ни етиштиришда озуқа манбаи сифатида микросувўтларидан фойдаланиш	62
Халимов Ф.З. Особенности сезонной динамики почвенных хищников (<i>Coleoptera: Staphylinidae, Carabidae</i>) в агроландшафтах	65
ТАРИХ ФАНЛАРИ	
Aliev Sh. The life and heritage of Sufi Ollayor	70
Jumaeva N.A. Quyí Zarafshon vohasi dehqonchilik madaniyati tarixidan	72
Jumaniyozova S.Sh. Olim M.M. Gerasimovning ilm-fan taraqqiyotiga qo'shgan hissasi	76
Murodova D.Sh. Ta'lim muassasalari faoliyatiga doir Buxoro viloyati davlat arxivi fondlariga tavsif	78
O'tayeva F.X. Ashtarxoniy hukmdorlari boshqaruv faoliyati mustaqillik yillaridagi matbuot talqinida	80
Абдиримов Р., Собиров С. Пахлавон Маҳмуд яшаган тарихий давр	83
Ахматов А.Ҳ. Таълим тизимида ислохотлар учун кураш	84
Бахриев О.А. “Ал-Жамиъ ас-Саҳиҳ” асарининг тўлиқ номи	87
Бекимметов У. Коллективлаштириш даврида Хоразмдаги немис меннонитларининг ер эгаллиги	89
Бобожонова Ф.Х. Бухоро амирлигидаги жадид мактабларининг фаолияти	92
Кличев О.А. Крим даврий матбуотида Бухоро амирлари ташрифларининг ёритилиши	96
Курбанов Б.Г. Средневековые литейные формы из Бухары	98
Қудратов Ш.Ё. Бухоро амирлигининг шарқ халқлари билан савдо алоқалари тарихидан	100
Қурбонова М.Б. Генерал-шарқшунос Н.С. Ликошин фаолиятига бир назар	103
Мансуров М. Собик Совет даврида туризмнинг ривожлантиришнинг мафкуравий асослари	106
Мансуров М.Ш. Совет иттифоқи йилларида Фарғона водийсида туризмнинг аҳволи	109
Мирзаев А.А. Совет иттифоқи йилларида Фарғона водийсида зиёрат туризмнинг ўзига хос хусусиятлари	113
Мубинов М.А. Дипломатические и посольские отношения среднеазиатских ханств с Османской империей	116
Раджабов О.А., Қаландаров Ҳ.Ҳ. Замонавий тарихшуносликда “Катта ўйин” масаласи	119
Салаев И.Б. Хоразм архитектурасида синч усулидан фойдаланиш ва унинг аҳамияти	123
Таджиева Ф.Дж. Хива хонлигида кулчилик муносабатларида аёллар ўрни масаласи	127
Тўраев А.И. Ўғуз қабила ва уруғларининг туркман халқини шаклланишидаги ўрни	129

ko'rish mumkin. 1920-yillardan boshlab ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy sohalar kabi madaniyatning ham barcha yo'nalishlarida yagona nazoratni o'rnatib, uni boshqarishda ma'muriy-buyruqbozlik usullarini qo'llay boshladi.

XX asr 20-yillarining ikkinchi yarmidan boshlab qanday muammo to'g'risida so'z bormasin, u albatta sinfiy kurash, millatchilik, buyuk davlatchilik shovinizmiga qarshi kurash g'oyalari bilan bog'lanadi. Bu g'oyalarga qarshi chiqqan, umummilliy manfaatlarni himoya qilgan mahalliy ziyolilar vakillari qatag'on qilindilar, ta'qib ostiga olindilar [8]. Buxoro viloyatining ta'lim muassasalari tizimiga oid fondlarda ham yuqoridagi mafkuraviy qarash va g'oyalar bilan sug'orilgan qator hujjatlarni ko'rishimiz mumkin. Maktab va o'qituvchilar faoliyati bilan bog'liq tanqidiy fikrlar aks etgan.

Viloyat arxivida oliy ta'lim muassasalari faoliyatiga oid fondlar ham mavjud bo'lib, ularda Buxoro davlat universiteti, Buxoro oziq-ovqat va yengil sanoat texnologiya instituti, Abu Ali Ibn Sino nomidagi Buxoro Tibbiyot instituti hujjatlari yig'ilgan.

Oliy ta'lim muassasalariga tegishli fondlar orasida Buxoro davlat universiteti tarixini yorituvchi 532-fond hujjatlari alohida tarixiy qimmatga egadir. Bu fondagi hujjatlar 744 ta saqlov birligidan iborat bo'lib, 1933-1977 yillar tarixini o'zida aks ettirgan [9].

2016 yilda Buxoro davlat Universitetining 85 yillik yubileyi keng miqyosda nishonlandi. Ushbu tantanalar zamirida BVDA fondlarida saqlanayotgan 532-fond hujjatlarining o'rganilishi bilan bog'liq qator tadqiqotlar mujassamdir [10].

Ayniqsa, tadqiqotchilar A.Hamroyev va M.Raxmonovalar tomonidan "Unutilgan tarix", "Suratlarda BuxDU tarixi", "Bunyodkorlik va ma'rifatga baxshida umr", "BDU:yuz yillikka qadam", "BDU tarixi biobibliografiya" nomli risolalar yaratildi.

Ilmiy – tadqiqot ishimizning debochasi sifatida Buxoro viloyat davlat arxivida saqlanayotgan fondlar, ayniqsa ta'lim tizimiga oid fondlarning ayrimlari xususida to'xtalib o'tdik. Xalqimiz, ajdodlarimiz bosib o'tgan yaqin tarixning bir qismini o'zida aks etgan bu hujjatlar arxivshunos va tarixchi olimlar tomonidan ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishda nihoyatda katta manbaviy ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. - Toshkent. O'zbekiston.2018.B-205.
2. Buxoro VDA, f-546, 1-ro'yxat, 107 ish, 306-varaq.
3. Buxoro VDA, f-546, 1-ro'yxat, 7 ish, 60-varaq.
4. Buxoro VDA, f-546,1-ro'yxat,21 ish,225-varaq.
5. Buxoro VDA, f-546,1-ro'yxat,15 ish,29-varaq.
6. Buxoro VDA, f-43,1-ro'yxat,16 ish,405-varaq.
7. Buxoro VDA, f-43,1-ro'yxat,16 ish,210-varaq.
8. Mustafayeva N.A. Mustamlaka va sovet davri tarixshunosligida O'zbekistonning XX asr madaniyati. Doktorlik dissertatsiyasi avtoreferati. –Toshkent, 2016. -B-19.
9. Buxoro VDA, f-532, 1-ro'yxat, 5 ish,2 -varaq.
10. Hamroyev A., Raxmonova M.Unutilgan tarix.-Buxoro, 2016. -B-5.

UO'K 94(575.146)19/20/:303.446.4

ASHTARXONIY HUKMDORLARI BOSHQARUV FAOLIYATI MUSTAQILLIK YILLARIDAGI MATBUOT TALQINIDA

F.X. O'tayeva, katta o'qituvchi, Buxoro davlat universiteti, Buxoro

Annotatsiya. *Buxoroda Ashtarxoniylar sulolasi hukmronligi davri va boshqaruv faoliyati tartibi to'g'risida, mustaqillik yillaridagi mahalliy nashrlarda chop etilgan ko'plab ilmiy maqolalar va yangi nashrdagi kitoblar o'rganilib, tadqiqot ob'ekti sifatida tahlil qilingan*

Kalit so'zlar: *Ashtarxoniylar, Joniylar, faqihlar, otaliq, shikor, qo'shbegi, Registon, Ark, Me'mor, Balx, Qobul*

Аннотация. *В данной статье проанализирована информация об управленческой деятельности и периоде правления Аштарханидов в Бухаре посредством изучения многочисленных статей и монографий, опубликованных в годы независимости*

Ключевые слова: *Аштарханиды, Жаниды, факих, аталик, шикар, кушбеги, Балх, Регистан, Арк, зодчий, Кабул*

Abstract. *This article deals with the analysis of information on governing activities and the period of Ashtarkhanids in Bukhara through study of numerous articles and monographs published during the years of independence*

Key words: *Ashtarkhanid, Janids, faqih, ataliq, shikar, kushbegi, Registan, square, Ark fortress, architect, Balkh, Kabul*

1601 yilda Jaloir (Saidbiy), Do'rmon (Boqibiy, Aliqulbiy, Soqibek) va boshqa qabila boshliqlarining ig'vosi Pirmuhammadxon bilan Boqimuhammadxon o'rtasida adovatga sabab bo'ldi. 1601 yilda Miyonqolning eng mustahkam qal'asi Dabusiyani bosib oldi [1].

Tarixchi olim H.To'rayevning yozishicha, hokimiyat uchun kurashga kirishgan paytda Abdu Xo'ja Jo'yboriy Samarqandga borib, sipohiy bo'lib xizmatga kiradi. Agar Buxoro va Balxni olish menga nasib etsa, ularni uch qismga, men, siz va Valimuhammadxon o'rtasida taqsimlaymiz". Boqimuhammadxon xursand va umidvor bo'lib, o'z singlisini Abdu Xo'jaga nikohlab berdi [2]. Boqimuhammad yetti yil hukmronlik qilib, 51 yil umr ko'rib vafot etdi.

Akasi vafotini eshitib Vali Muhammad Balxdan Buxoroga keladi va taxtga o'tiradi. Jiyani Imomqulixonni Balxga hukmdor etib tayinlaydi. Vali Muhammad may va ayollarga ruju qo'yganligi uchun aholi undan norozi bo'lib Imomqulixonni taxtga o'tkazadilar.

F.Sultonov, F.Bozorboyevning ma'lumotiga ko'ra, U Boqi Muhammadxonning o'g'li va 1611-yilning bahorida Valimuhammadxon Imonquli va Nadrmuhammadxonlar bilan bo'lgan kurashda yengilgach Imomqulixon Buxoro xoni deb e'lon qilingan [3].

Buxoroda darvishlarning, Jo'ybor xo'jalarining mavqeyi Imomqulixon hukmronligi davrida baland bo'lgan. Jo'da ko'p mol-mulk Jo'ybor xo'jalarining qo'lida bo'lgan. Imomqulixon saroyida olimlar va shoirlar to'plangan, uning o'zi ham she'rlar yozgan.

Imomqulixon o'z faoliyatini o'zga hududlarni bosib olib, mamlakat sarhadlarini kengaytirishdan boshladi. 1613 yilda Toshkent egallanib, qozoqlar va qalmiqlar quvib chiqarildi. Imomqulixon o'g'li Iskandarxonni noib etib tayinlaydi. Iskandarxon Toshkent aholisiga zulm o'tkazib, soliqlar miqdorini oshirishi norozilik keltirib chiqaradi va Iskandarxon o'ldiriladi. Lashkarboshilar faqih (qonunshunos)larga murojaat qilishdi. Faqihlar esa, Imomqulixonni otda suvi uzangiga yetadigan hovuzga kirishi va hovuz suviga qatl etilgan odamlar qoni aralashtirilishi to'g'risida fatvo chiqarishdi. Imomqulixon shunday qilgach, g'azabi pasaydi va qirg'inni to'xtatdi.

J.Barakaev, Y.Haydarovning yozishicha, shu kabi zolimliklar Buxoro aholisiga nisbatan qo'llanilgan [4].

H. To'rayev maqolalarida tarixchi Muhammad Yusuf Munshiyning asaridan keltirilishicha, "Imomqulixon oyoqlari davlat uzangisida bo'lgan paytda, uning tasarrufidagi biror joyda na Balxda, na Buxoroda isyon va tartibsizliklar bo'lmadi" [5].

Uning tabiatida ilm ahliga, darveshlarga moyillik ham mavjud edi. U olimlar, shoirlar, darvishlar, o'z zamonasining ulug'lari suhbatini yaxshi ko'rgan. U ayniqsa, shayx Mavlono Yusuf Qorabog'iy suhbatlarini xush ko'rardi [6].

Imomqulixon faoliyatida Jo'ybor xo'jalariga munosabat alohida o'rin tutganligini ta'kidlab yozishlaricha, o'z singlisini Jo'ybor xo'jalari vakili xo'ja Tojiddinga (1574-1646) nikohlab beradi. Imomqulixonning nasabi Amir Temur nasabiga borib taqalishi haqida ma'lumot berilgan. Uning davrida Buxoroda Labihovuz, Nodir-devonbegi xonaqosi va madrasasi, Registonda poyanda masjidi qurildi.

O.Jo'rayevning yozishicha, hozirga qadar yetib kelgan Labihovuz ansambli Imomqulixon hukmronligi davrida yaratilgan [7].

Tarixchi olim Sh. Hayitovning yozishlaricha, Imomqulixon musulmonlarning muqaddas shaharlari bo'lgan Madinada chorbog', Makka shahridagi Kabaga kiraverish darvozalaridan biri ostonasiga oltin va kumush tutqechli yog'och zina qurdirgan [8].

Imomqulixon ko'zi ojizligidan taxtni ukasi Nadirmuhammadxonga topshirgan. O'zi esa Ka'batulloga hajga ketdi. Umrining qolgan qismini Madinada o'tkazdi va shu yerda vafot etdi.

Sulolaning to'rtinchi vakili Nadirmuhammadxon Buxoroda uch yil hukmronlik qiladi, uning davrida davlatchilik poydevorining yemirilishi, markaziy hokimiyatning zaiflashuv jarayoni boshlanadi [9].

Nadirmuhammadxon Balxda hukmronlik qilib, bu davrda katta miqdorda boylik to'playdi. Manbalarda keltirilishicha, Shayboniy va Ashtarxoniy hukmdorlar orasida boylik jihatdan unga teng keladigani bo'lmagan. 600 tuyasi, 8 ming tulpor oti, 80 ming qorako'l qo'ylari bo'lgan. Jo'ybor xo'jalari bilan Nadirmuhammad o'rtasida munosabatlar yaxshi bo'lgan [10]. Ammo hukmronligining so'ngi yillarida munosabatlar yomonlashadi. Bu nizolarni bostirish uchun Nadirmuhammad o'g'li Abdulazizni yuboradi, ammo amirlar uni otasi o'rniga taxtga o'tkazmoqchi ekanliklarini rozi bo'lmasa uni va otasini Buxorodan badarg'a qilmoqchi ekanliklarini aytishadi. Natijada Abdulaziz (1645–1680 yy.) o'zini Buxoro xoni deb e'lon qiladi [11]. Rasman taxtga chiqish marosimi Buxoro arkida bo'lib o'tdi [12].

Nadirmuhammadxon Buxoroga bormay, Balxga qochadi. Hind qo'shinlari Balxni ham ishg'ol qiladilar [13]. NadirMuhammadxon esa Eronga qochadi va Simnon shahriga yetganda vafot etadi. Jasadi esa Madinaga keltirilib akasi Imomqulixon qabri yoniga dafn qilinadi.

Abdulazizxon Buxoroda 1652 yilda madrasa bunyod ettiradi. Bu xususda matbuot sahifalarida M.Jo'rayev va R. Saidovalar tadqiqotlari chop etilgan bo'lib yozishlaricha, Abdulazizxon 6 chi marta Makkadan qaytganidan keyin Buxorodagi mohir ustalarni yig'ib, memoriy obida qurish devorlardagi bezaklar bir biridan farq qilishi va devorlardan birida o'zining siymosi aks ettirilishini aytibdi. Lekin o'sha davrda odam

rasmini chizish taqiqlangan edi. Oradan bir necha vaqt o'tgach Abdulazizxon madrasaga kelib, xonaxohning devorlariga ishlangan rasmlarni ko'radi G'arbiy devorga ishlangan 2ta ayiq surati mansab va boylik Olloh tomonidan odamlarni sinab ko'rish uchun berilishini anglatsa, devorning sharqiy qismida boylik va mansabga berilib, Xudoni unutmashlik haqidagi oyatlar bitilgan ekan. Me'mor Abdulazizxonni xonaqohdan tashqiriga olib chiqib, devorning g'arbiy qismida chizilgan mehrob ichidagi bir dasta gul tasviriga sin solib qarashni so'raydi. Abdulazizxon qarasaki bir dasta gulda uning siymosi gavdalanib turganmish.

Abdulazizxon 1680 yilda Subxonqulixon foydasiga ixtiyoriy ravishda taxtdan voz kechib, Makka ziyoratiga o'tlanadi va o'sha yerda vafot etadi.

Subhonqulixon markaziy hokimiyatni mustahkamlash uchun soliqlar miqdorini oshirib, qo'shinini ko'paytirgan. Subhonqulixon davrida Buxoro xonligining Sharq davlatlari bilan diplomatik munosabatlari yaxshilangan. 1671-87-yillarda Subhonqulixon bilan Avrangzeb o'rtasida bir necha marta o'zaro maktublar almashilgan. Subhonqulixon tomonidan Balx va Buxoroda ko'plab me'moriy obidalar, jumladan, Balxda madrasa, Buxoroda Dorush-shifo, Registonda katta hovuz, Arkda Salom xona va jome' masjidi, shuningdek, Aminobodda chorbog' qurilgan. Subhonqulixonning tibbiyotga oid kitoblar jamlangan nodir kutubxonasi bo'lgan. "Subhoni tibbiyoti bo'yicha davolash", "Baxtli soatni aniqlashda oy manzillarining mohiyati" nomli ilmiy nujumga oid risola yozgan. Subhonqulixon "Nishoni" taxallusi bilan she'rlar bitib, saroyda o'tkazilgan mushoiralarda o'zi ham she'rlar aytgan. Subhonqulixon Buxoro yaqinidagi Bahouddin majmuasidagi Daxmai shohonda (Abdullaxon II qabri yaqinida) dafn etilgan.

1702-yili Subhonqulixon vafot etgach, toj-u taxtni uning o'g'li Ubaydullaxon (1702-1711) egallaydi. Ubaydullaxon II goh isyonkor qabilalarga qarshi, goh bo'ysunmas mahalliy hukmdorlarga, goh davlat sarhadlariga bostirib kirgan ko'chmanchilarga qarshi urush olib borishga majbur bo'ldi. Ubaydullaxonning asosiy maqsadi siyosiy tarqoqlikni tugatishdan iborat edi. U ana shu maqsad yo'lida harakat qildi [14].

Ubaydullaxon II murakkab sharoitda Buxoro xonligini boshqargan. Iqtisodiy tanazzul va ichki nizolardan tashqari jung'orlar (qalmoqlar) ning harbiy bosqinlari ham murakkablashtirgan. Iqtisodiy negizini mustahkamlashga qaratilgan choralar ko'rgan. Dehqonchilikda asosan paxta, g'alla ekilgan. Chorvachilikda ot, tuya, qoramol va qo'y boqilgan. Davlatni boshqarishga o'rta tabaqa: hunarmandlar va savdogarlarni jalb qilgan. Xitoy, Hindiston, Eron, Qozog'iston, Sibir va Astraxan orqali Rossiyaning markaziy mintaqalari bilan savdo-sotiq qilgan.

Ubaydullaxon II hatto markaziy hokimiyatni kuchaytirish uchun yirik yer egalariining imtiyozlarini qisqartirgan. U amalda mustaqil bo'lgan zodagonlar va qabilalarga qarshi tinimsiz urushlar olib bordi. Bu urushlar oqibatida xo'jalik inqirozi yanada kuchaydi. 1708 yilda pul islohoti ham alohida o'rin tutadi. Xazinachi Mehtar Shafi maslahati bilan zarb etilgan tanga tarkibida kumush miqdori kam bo'lib, 9% dan oshmasdi, oldingi tangaga nisbatan 3-4 marta kam edi. Bir vaqtning o'zida soliqlar natura hoida, ya'ni g'alla va boshqa mahsulotlar bilan yig'ildi, savdogarlar do'konlarini ochmay qo'yishdi. Islohotlar badavlat tabaqalar va ayrim o'rtahol shaharliklar tomonidan noxush kutib olindi. Ubaydullaxon II mamlakatda obodonchilik ishlariga e'tibor qaratgan. U madrasa va Buxoroning g'arbida Xonobod chorbog'i (1709) ni barpo qilgan. Tarixchi Mir Muhammad Amin Buxoriy uning saroyida bosh munshiy bo'lib, Ubaydullaxon II ning siyosiy faoliyati haqida «Ubaydullanoma» (1716) asarini yozgan. Muhammad Yusuf Munshiyning «Tarixi Muqimxoniy» va Abdurahmon Tolening «Tarixi Abulfayzxon» asarlarida ham Ubaydullaxon II faoliyati aks etgan.

H. To'rayev uning fitna natijasidagi fojeali vafoti haqida yozishlaricha, Ubaydullaxonda bir shaxsning qasdi bor edi. Bir paytlar Ubaydullaxon Samarqandga yurish qilganda uning qo'rg'onini vayron etgan edi. U Ubaydullaxon turgan xona devorini buzib 5-6 kishi bilan xonga qasd qiladi. Bu mudxish voqea 1711yil 17 mart chorshanba ertalab sodir bo'ladi. U Buxoro yaqinida - Bahouddin majmuasidagi Daxmai shohonda otasi Subhonqulixon qabri yonida dafn etilgan [15].

Ashtarxoniylardan bo'lgan so'nggi hukmdorlar davriga kelib (Abulfayzxon, Abdulmo'min, Ubaydullaxon) Buxoro xonligi markaziy hokimiyati amalda mustaqil bo'lgan mulklar yig'indisidan iborat bo'lib qolgan edi. Hokimiyat amalda Abulfayzxon hukmronligi davrida avval Jovshan qalmaq, u o'ldirilgandan keyin esa oliy qushbegi Abdullabey xoja, keyin esa Muhammad Hakimbiy otaliq qo'lida mujassamlashgan edi. Davlatdagi bunday holat ko'pchilik amirlar va qabila zodagonlarining noroziligiga sabab bo'lgan. Abulfayzxonga qarshi fitna uyushtirilgan, lekin fitna fosh bo'lib, tashkilotchilari qattiq jazolangan.

"Sharq yulduzi" jurnalida Ilhom Sultonovning tarjimai asosida yoritilgan Mirza Abduzaim Somiyning "Mang'it sultonlari tarixi yoki Buxoro xonligining inqirozi" kitobida Ashtarxoniy hukmdor Abulfayzxon haqida yozilishicha, Abulfayzxon mayxo'rlik va ishratbozlikka ruju qo'ygan bo'lib, uning davrida davlat ishlari izdan chiqdi, shariat qonunlari rioyasiz qoldi. U bir necha amirlaru sardorlarni qatl ettirib, davlatning eng nufuzli, olijanob zotlari obro'yini to'kishga qattiq kirishdi [16].

Abdurauf Fitrat o'zining "Abulfayzxon" tragediyasida u irodasiz, zaif, urug' boshliqlari qo'lidagi qo'g'irchoq sifatida baholansada, aslida qattiqqo'l va shafqatsizlikda u o'z o'tmishdoshlaridan qolishmagan. 1721 yil Buxoroda bo'lgan rus elchisi (kelib chiqishi ital'yan) Floiro Benevini esdaliklarida: Abulfayzxonga fitna uyushtirganlarni qatl ettirib jasadini Ark devorlaridan tashlab yuborishga buyruq bergan. Amaldorlar

xoinligi va sadoqatsizligi oqibatida 1740 yilda mamlakat hatto xorijiy istilochi ta'siriga tushib qoladi. Eron shoxi Nodirshoh shu yilda Buxoroga yurish boshlaydi. Muhammad Hakimbiy otaliq xoinlik yo'liga o'tadi. Nodirshoh Buxoroni egallagandan so'ng unga va uning o'g'li Muhammad Rahimbiyga katta vakolatlar beradi. Oxir oqibat Abulfayzxon Muhammad Rahimbiy buyrug'i bilan 1747-yilda Mir Arab madrasasi hujralaridan birida fojeali o'ldiriladi. Ashtarxoniy hukmdorlar va sulola hukmronligi barham topadi [17].

Xulosa o'rnida aytish mumkin, Buxoro Ashtarxoniyalar hukmronligi davrida ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohada juda ko'p jarayonlarni o'z boshidan kechirdi. Bu davrda Buxoroda davlat boshqaruvi tartibida Shayboniyalar hukmronligi davridagi davlat boshqaruvidan ularning ba'zilarining mazmun mohiyati amaliy jihatdan o'zgarib bordi. O'rta asrlardagi aniq fanlarning rivoji darajasiga yetmagan bo'lsada, Buxoro xonligidagi yirik shaharlarda 150 ga yaqin madrasalar faoliyat ko'rsatgan. Turli xil mansablar joriy qilingan bo'lib, tarixda o'ziga xos o'rinni egalladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirzoqulov B. Buxoro tarix zarvaraqlarida. T., LESSON PRESS 2016., 170-bet
2. To'rayev H. Abdu Xo'ja Jo'yboriy va Boqimhammadxon // Buxoro Mavjlari. 2008. №1. B-36.
3. Sultonov F., Bozorboyev F. "O'zbekiston hukmdorlari" T., Milliy kutubxona nashriyoti 2007. B-47.
4. Barakaev J., Haydarov Y. "Buxoro tarixi" T., "O'qituvchi" 1995. B-71.
5. To'rayev H. Ashtarxoniyalar sulolasining uchinchi hukmdori // Buxoro Mavjlari. 2008. №2. B-36.
6. To'rayev H. "Buxoro tarixi", Durdon nashriyoti-2020, 157-bet
7. Jo'rayev O. "Labiho'vuz" // Buxoro mavjlari. 2008. №3. B-47.
8. Hayitov Sh. "Buxoro hukmdorlarining xorijda qurdirgan inshootlari" / "XIX asr oxiri-XX asr boshlarida Buxoro" mavzuida Respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallari. Buxoro. 2009. B-218-219.
9. To'rayev H. "Nodir Muhammadxon" // Buxoronoma. 2001. №88. B-6.
10. Buxoro tarix zarvaraqlarida (Maqolalar to'plami), Buxoro, 1999, 184-bet
11. To'rayev H. "Omadsiz Hukmdor" // Buxoro Mavjlari. 2008. №3. B-38.
12. To'rayev H. "Ashtarxoniy Abdulazizxon" // Buxoro Mavjlari. 2008. №4. B-39-40.
13. Mirza Salimiy "Kashkuli Salimiy" (N.Yo'ldoshev tarjimasini) Buxoro. 2003. B-278.
14. Аштархонийлар // Ўзбекистон овози. – 1996. – 29 июнь. B-55.
15. H. To'rayev "Ubaydullaxonning so'nggi kunlari" // Buxoro haqiqati. 1995. №37. B-3.
16. Mirza Abduazim Somiyning "Mang'it sultonlari tarixi yoki Buxoro xonligining inqirozi" (I. Sultonov tarjimasini) // Sharq yulduzi. 1993. №3-4. B-129.
17. O'tayeva F. Buxoro hukmdorlari shaxsiyati va ijtimoiy siyosiy qarashlari mustaqillik davriy nashrlaridagi talqini // Buxoro Ilmiy Axborotnomasi, 2017 № 4 bet-139

УЎК 93/94

ПАХЛАВОН МАХМУД ЯШАГАН ТАРИХИЙ ДАВР

Абдиримов Р., катта илмий ходими, т.ф.н., Хоразм Маъмун академияси, Хива
Собиров С., катта илмий ходими, Хоразм Маъмун академияси, Хива

Аннотация. Ушбу мақолада археологик тадқиқотлар, қўлёзма манбалар асосида Паҳлавон Маҳмуд яшаган даври ва унинг файласуф-шоир, тасаввуф намоёниси, паҳлавон сифатидаги фаолияти келтирилган.

Калит сўзлар: Яккапарсон Амударё, Паҳлавон Маҳмуд, Қитоли тасаввуф, жавонмардлик

Аннотация. В статье на основе археологических исследований и рукописных источников описывается период жизни Пахлавона Махмуда и его деятельность как философа-поэта, представителя тасаввуфа и героя.

Ключевые слова: Яккапарсон Амударья, Пахлавон Махмуд, мистицизм Қитоли, храбрость

Abstract. Based on archaeological research and manuscript sources, the article describes the life period of Pakhlavon Mahmud and his activities as a philosopher-poet, representative of tasawwuf and hero.

Key words: Yakkaparson Amu Darya, Pakhlavon Mahmud, Kitoli mysticism, courage

Ёзма манбаларда қайд қилинган тарихий маълумотлар ва археологик изланишлар натижаларига кўра, XII аср иккинчи ярми охири XIII аср бошларида Хоразм воҳаси ва унга худудий жиҳатидан улағиб кетган Сарикамишбўйи ҳавзаси сарҳадларида умргузаронлик қилган аҳоли марказлашган давлатнинг, жамиятнинг барча соҳаларини ривожлантиришга бўлган сиёсатини қўллаб-қувватлаб, хунармандчилик, шаҳарсозлик соҳасида юксак маданиятга эришганлар. Юқорида қайд қилинган тарихий даврда Хоразм воҳаси Шарқ ўрта аср жамиятининг ривожланишида муҳим роль эгаллаган.

Юқорида қайд қилинган тарихий санада Амударёнинг ўнг соҳилида Катта ва Кичик Гульдурсун, Норинжонбобо, Шўроҳон, Қаватқалъа, Тешиққалъа, Яккапарсон Жампикқалъа, Гаурқалъа (Қоратоғ тизмаси), сўл соҳилда Ҳазорасп, Ичанқалъа, Гурганч, Шехрлик, Шемаҳақалъа, Давқасган (Вазира), Шохсанам, Замаҳшар Воянган, Олмаотишқан-2, Дарғон турар жойлари хунармандчилик марказлари бўлиши билан бирга, жамиятнинг иқтисодий ва маданий жиҳатидан ривожланишида муҳим аҳамиятга эга бўлган [1]. Албатта бу жараёнга Амударё ва унинг Довдон ва Дарёлик ирмоқларидан чиқарилган